

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 1ης Οκτωβρίου 2020*

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρο 325 ΣΛΕΕ – Ποινική διαδικασία για αξιόποινες πράξεις σχετικές με απάτη ως προς επιδοτήσεις οι οποίες χρηματοδοτούνται εν μέρει από τον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Εθνικό δίκαιο το οποίο δεν παρέχει στους φορείς του Δημοσίου, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, τη δυνατότητα ανακτήσεως επιδοτήσεων σε αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε λόγω των αξιόποινων πράξεων»

Στην υπόθεση C-603/19,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το *Špecializovaná trestná súd* (ειδικό ποινικό δικαστήριο, Σλοβακία) με απόφαση της 24ης Ιουλίου 2019, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 9 Αυγούστου 2019, στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας κατά

TG,

UF,

παρισταμένων των:

Úrad špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky,

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Košice,

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Vranov nad Topľou,

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Michalovce,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Prechal, πρόεδρο τμήματος, L. S. Rossi, J. Malenovský, F. Biltgen και N. Wahl (εισηγητή), δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– οι TG και UF, εκπροσωπούμενοι από τον M. Kráľ, advokát,

* Γλώσσα διαδικασίας: η σλοβακική.

- το Úrad špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky, εκπροσωπούμενο από τον J. Palkovič,
- η Σλοβακική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την B. Riczioná και τον M. Kianička,
- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. Smolek, J. Pavliš και J. Vlácil,
- η Ρουμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την E. Gane,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους J. Baquero Cruz, A. Μπουχάγιαρ και A. Tokár,

κατόπιν της απόφασεως που έλαβε, αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 325 ΣΛΕΕ, των άρθρων 17 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του άρθρου 38, παράγραφος 1, στοιχείο η', του κανονισμού (ΕΚ) 1260/1999 του Συμβουλίου, της 21ης Ιουνίου 1999, περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά ταμεία (ΕΕ 1999, L 161, σ. 1), ερμηνευομένου σε συνδυασμό με τον κανονισμό (ΕΚ) 1681/94 της Επιτροπής, της 11 Ιουλίου 1994, για τις παρατυπίες και την ανάκτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών στα πλαίσια της χρηματοδότησης των διαρθρωτικών πολιτικών, καθώς και την οργάνωση ενός συστήματος πληροφόρησης στον τομέα αυτό (ΕΕ 1994, L 178, σ. 43), της οδηγίας 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλασιού 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου (ΕΕ 2012, L 315, σ. 57), του άρθρου 2 του κανονισμού (ΕΚ) 994/98 του Συμβουλίου, της 7ης Μαΐου 1998, για την εφαρμογή των άρθρων 92 και 93 της συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε ορισμένες κατηγορίες οριζόντιων κρατικών ενισχύσεων (ΕΕ 1998, L 142, σ. 1), ερμηνευομένου σε συνδυασμό με το άρθρο 2, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΚ) 69/2001 της Επιτροπής, της 12ης Ιανουαρίου 2001, για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 [ΕΚ] στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (ΕΕ 2001, L 10, σ. 30), καθώς και της Συμβάσεως η οποία καταρτίστηκε βάσει του άρθρου Κ.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σχετικά με τη προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, και η οποία υπεγράφη στις Βρυξέλλες στις 26 Ιουλίου 1995 (ΕΕ 1995, C 316, σ. 49, στο εξής: Σύμβαση ΠΟΣ), και της οδηγίας (ΕΕ) 2017/1371 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2017, σχετικά με την καταπολέμηση, μέσω του ποινικού δικαίου, της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (ΕΕ 2017, L 198, σ. 29).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά των ΤΓ και ΥΦ (στο εξής: κατηγορούμενοι) για πράξεις δυνάμενες να συνιστούν απάτη ως προς επιδοτήσεις που χρηματοδοτήθηκαν εν μέρει από τον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Κατά το άρθρο 38, παράγραφος 1, στοιχείο η', του κανονισμού 1260/1999:
- «Με την επιφύλαξη της ευθύνης της Επιτροπής για την εκτέλεση του γενικού προϋπολογισμού των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, τα κράτη μέλη φέρουν την ευθύνη σε πρώτο βαθμό για τον δημοσιονομικό έλεγχο των παρεμβάσεων. Για το σκοπό αυτό, λαμβάνουν ιδίως τα ακόλουθα μέτρα:
- [...]
- η) ανακτούν τα ποσά που ενδεχομένως έχουν απολεσθεί λόγω παρατυπιών οι οποίες διαπιστώθηκαν, χρεώνοντας, ανάλογα με την περίπτωση, τόκους υπερημερίας.»
- 4 Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2012/29 ορίζει τα εξής:
- «Στόχος της παρούσας οδηγίας είναι να εξασφαλίσει ότι τα θύματα της εγκληματικότητας τυγχάνουν της δέουσας πληροφόρησης, υποστήριξης και προστασίας και είναι ικανά να συμμετέχουν στην ποινική διαδικασία.
- [...]»
- 5 Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας αυτής:
- «Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:
- α) ως “θύμα” νοείται:
- i) φυσικό πρόσωπο το οποίο υπέστη ζημία, συμπεριλαμβανομένης της σωματικής, ψυχικής ή συναισθηματικής βλάβης ή της οικονομικής ζημίας, που προκλήθηκε απευθείας από αξιόποινη πράξη,
- ii) τα μέλη της οικογένειας προσώπου ο θάνατος του οποίου προκλήθηκε απευθείας από αξιόποινη πράξη και τα οποία έχουν υποστεί ζημία εξαιτίας του θανάτου του εν λόγω προσώπου.»
- 6 Το άρθρο 2 του κανονισμού 994/98, το οποίο φέρει τον τίτλο «De minimis», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:
- «Η Επιτροπή μπορεί να αποφασίζει, εκδίδοντας κανονισμό σύμφωνα με τη διαδικασία που θεσπίζεται στο άρθρο 8 του παρόντος κανονισμού, ότι, λαμβάνοντας υπόψη την ανάπτυξη και τη λειτουργία της κοινής αγοράς, ορισμένες ενισχύσεις δεν ανταποκρίνονται σε όλα τα κριτήρια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της συνθήκης και ότι, για τον λόγο αυτό, εξαιρούνται από τη διαδικασία κοινοποίησης που προβλέπεται στο άρθρο 93, παράγραφος 3, της συνθήκης, υπό τον όρο ότι οι ενισχύσεις που χορηγούνται στην ίδια επιχείρηση δεν υπερβαίνουν καθορισμένο ποσό σε μια δεδομένη χρονική περίοδο.»
- 7 Το άρθρο 2, παράγραφος 2, του κανονισμού 69/2001 όριζε τα ακόλουθα:
- «Το συνολικό ποσό των ενισχύσεων ήσσονος σημασίας που χορηγούνται στην ίδια επιχείρηση δεν μπορεί να υπερβαίνει το ποσό των 100 000 ευρώ σε περίοδο τριών ετών. Το ανώτατο αυτό όριο εφαρμόζεται ανεξάρτητα από τη μορφή και τον στόχο της ενίσχυσης.»

Το σλοβακικό δίκαιο

- 8 Ο zákon č. 301/2005 Z.z., Trestný poriadok, (νόμος αριθ. 301/2005, περί κώδικα ποινικής δικονομίας), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης (στο εξής: κώδικας ποινικής δικονομίας), ορίζει στο άρθρο 46 τα εξής:

«(1) Ως ζημιωθείς νοείται το πρόσωπο που υπέστη εξαιτίας της αξιόποινης πράξεως σωματικές βλάβες, περιουσιακή ζημία, ηθική βλάβη ή οιαδήποτε άλλη ζημία, ή του οποίου απειλήθηκαν ή προσβλήθηκαν άλλα δικαιώματα ή ελευθερίες που προστατεύονται από τον νόμο. Ο ζημιωθείς έχει το δικαίωμα, στις περιπτώσεις που προβλέπει ο παρών νόμος, να εκφράζει τη συναίνεσή του για την άσκηση ποινικής δίωξης, να ζητεί αποζημίωση, να ζητεί τη διεξαγωγή αποδείξεων, περιλαμβανομένης της συμπλήρωσης αυτής, να προσκομίζει αποδεικτικά στοιχεία, να συμβουλευεται και να εξετάζει τη δικογραφία, να παρίσταται στην κύρια ακροαματική διαδικασία και στις δημόσιες συνεδριάσεις των κατ' έφεση διαδικασιών και ομολογίας κατόπιν συνδιαλλαγής, να τοποθετείται κατά τη διεξαγωγή αποδείξεων, να υποβάλλει αιτήματα και να ασκεί ένδικα βοηθήματα και μέσα σύμφωνα με τις δυνατότητες που παρέχει ο παρών νόμος. Ο ζημιωθείς έχει δικαίωμα, σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, να λαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την πρόοδο της διαδικασίας αυτής. Οι πληροφορίες αυτές παρέχονται από την αρχή που ενεργεί στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας ή από το επιληφθέν της υποθέσεως δικαστήριο· στον ζημιωθέντα κοινοποιούνται τα αναγκαία προς τούτο στοιχεία επικοινωνίας. Οι πληροφορίες σχετικά με την πρόοδο της ποινικής διαδικασίας δεν γνωστοποιούνται εφόσον τούτο ενδέχεται να θέσει σε κίνδυνο τον σκοπό της ποινικής διαδικασίας.

[...]

(3) Ο ζημιωθείς, ο οποίος έχει, εκ του νόμου, δικαίωμα έναντι του κατηγορουμένου να απαιτήσει την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε εξαιτίας της αξιόποινης πράξεως που τέλεσε ο δεύτερος, νομιμοποιείται επίσης να ζητήσει ενώπιον του δικαστηρίου να καταδικασθεί ο κατηγορούμενος στην καταβολή αποζημίωσης μέσω σχετικής μνείας στην καταδικαστική απόφαση· ο ζημιωθείς οφείλει να υποβάλει το αίτημα αυτό το αργότερο πριν από την ολοκλήρωση της ανακρίσεως ή της προκαταρκτικής εξετάσεως. Με τη σχετική αίτηση πρέπει να προσδιορίζονται σαφώς οι λόγοι και το ποσό της ζητούμενης αποζημίωσης.

[...]»

- 9 Το άρθρο 287, παράγραφος 1, του κώδικα αυτού προβλέπει τα ακόλουθα:

«Σε περίπτωση κατά την οποία το δικαστήριο καταδικάζει τον κατηγορούμενο για αξιόποινη πράξη που προκάλεσε σε άλλον ζημία μνημονευόμενη στο άρθρο 46, παράγραφος 1, τον υποχρεώνει κατά κανόνα με την απόφασή του να αποζημιώσει τον ζημιωθέντα, εφόσον αυτός άσκησε προσηκόντως και εμπροθέσμως το δικαίωμά του να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας. Το δικαστήριο επιβάλλει πάντοτε στον κατηγορούμενο την υποχρέωση να καταβάλει αποζημίωση για τη ζημία που δεν έχει αποκατασταθεί, εν όλω ή εν μέρει, εάν το ύψος της ζημίας μνημονεύεται στο ιστορικό των πραγματικών περιστατικών που περιλαμβάνεται στο διατακτικό της αποφάσεως με την οποία κρίθηκε ένοχος ο κατηγορούμενος ή, εάν πρόκειται για ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης που προκλήθηκε από εκ προθέσεως έγκλημα βίας, όπως ειδικός νόμος ορίζει, κατά το μέτρο που δεν έχει καταβληθεί ποσό προς ικανοποίηση λόγω της συναφούς ηθικής βλάβης.»

- 10 Το άρθρο 288, παράγραφος 1, του εν λόγω κώδικα έχει εξής:

«Εάν βάσει των συγκεντρωθέντων αποδεικτικών στοιχείων δεν δικαιολογείται η επιβολή υποχρεώσεως αποκαταστάσεως της ζημίας ή εάν, προκειμένου να ληφθεί απόφαση επί της υποχρεώσεως αποκαταστάσεως της ζημίας, απαιτείται διεξαγωγή αποδείξεων η οποία υπερβαίνει τις ανάγκες της ποινικής διαδικασίας και παρατείνει τη χρονική διάρκειά της, το δικαστήριο παραπέμπει τον ζημιωθέντα στα πολιτικά δικαστήρια ή, ενδεχομένως, ενώπιον άλλης αρμόδιας αρχής.

[...]»

- 11 Ο *zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon* (νόμος 300/2005, περί ποινικού κώδικα), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, ορίζει, στο άρθρο 261, το οποίο φέρει τον τίτλο «Προσβολή των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων», τα ακόλουθα:

«(1) Τιμωρείται με στερητική της ελευθερίας ποινή έξι μηνών έως τριών ετών όποιος χρησιμοποιεί ή προσκομίζει πλαστό, ανακριβές ή ελλιπές έγγραφο ή δεν κοινοποιεί υποχρεωτικά στοιχεία ή χρησιμοποιεί πόρους του γενικού προϋπολογισμού των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, προϋπολογισμού τον οποίο διαχειρίζονται οι Ευρωπαϊκές Κοινοότητες ή για λογαριασμό των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για σκοπό διαφορετικό από τους αρχικώς καθορισθέντες, με αποτέλεσμα την υπεξαίρεση ή την παράνομη κατοχή πόρων εκ του προϋπολογισμού αυτού.

(2) Ο αυτουργός της αξιόποινης πράξεως τιμωρείται με στερητική της ελευθερίας ποινή ενός έτους έως πέντε ετών εφόσον τελεί την αξιόποινη πράξη της παραγράφου 1

a) προκαλώντας σημαντική ζημία,

b) με συγκεκριμένο κίνητρο, ή

c) διά ενεργειών δυνάμενων να χαρακτηρισθούν ως ιδιαίτερας επιβαρυντικές.

(3) Ο αυτουργός της αξιόποινης πράξεως τιμωρείται με στερητική της ελευθερίας ποινή τριών έως οκτώ ετών εφόσον τελεί την αξιόποινη πράξη της παραγράφου 1 και προκαλεί διά αυτής ιδιαίτερας σημαντική ζημία.

(4) Ο αυτουργός της αξιόποινης πράξεως τιμωρείται με στερητική της ελευθερίας ποινή επτά έως δώδεκα ετών εφόσον τελεί την αξιόποινη πράξη της παραγράφου 1

a) προκαλώντας εξαιρετικά σημαντική ζημία, ή

b) ως μέλος επικίνδυνης οργάνωσης.»

- 12 Κατά το άρθρο 31 του *zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy* (νόμου 523/2004 περί δημοσιονομικών κανόνων της δημοσίας διοικήσεως), το νομικό ή φυσικό πρόσωπο που έχει παραβεί τους δημοσιονομικούς κανόνες υποχρεούται να επιστρέψει τα κεφάλαια στον προϋπολογισμό από τον οποίο ελήφθησαν ή καταβλήθηκαν, λαμβανομένης υπόψη της σημασίας της παραβάσεως των δημοσιονομικών επιταγών· υποχρεούται επίσης να καταβάλει πρόστιμο.

- 13 Το άρθρο 420, παράγραφος 1, του *zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v relevantnom znení* (νόμου 40/1964, περί αστικού κώδικα) προβλέπει τα εξής:

«Όποιος παραβαίνει τις νόμιμες υποχρεώσεις του ευθύνεται για τη ζημία που προκάλεσε.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 14 Η υπόθεση της κύριας δίκης αφορά ποινική διαδικασία κατά των κατηγορουμένων, δύο φυσικών προσώπων, για πράξεις δυνάμενες να συνιστούν απάτη ως προς επιδοτήσεις που χρηματοδοτούνται εν μέρει από τον προϋπολογισμό της Ένωσης. Η αξιόποινη πράξη που αποτελεί αντικείμενο της κύριας δίκης τελέστηκε στο πλαίσιο δύο διαγωνισμών οι οποίοι είχαν προκηρυχθεί το 2005 και το 2006, αντιστοίχως, από την *Ústredie práce sociálnych vecí a rodiny* (κεντρική διεύθυνση εργασίας, κοινωνικών και οικογενειακών θεμάτων, Σλοβακία) για την υποβολή αιτήσεων χορηγήσεως

επιδότησεων με σκοπό την υποστήριξη της δημιουργίας θέσεων εργασίας σε μικροεπιχειρήσεις και της δημιουργίας θέσεων εργασίας για άτομα με αναπηρία σε εργαστήρια και προστατευόμενους χώρους εργασίας. Ο πρώτος διαγωνισμός παρείχε δικαίωμα για επιδότηση υπό τη μορφή ενιαίας συνεισφοράς, ενώ ο δεύτερος παρείχε δικαίωμα επιδότησεως υπό τη μορφή αποδόσεως δαπανών αποδεικνυομένων βάσει δικαιολογητικών. Η δεύτερη αυτή επιδότηση χρηματοδοτούνταν κατά ποσοστό 75 % από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.

- 15 Μεταξύ Μαΐου 2005 και Μαρτίου 2006, οι κατηγορούμενοι συνέστησαν 19 εμπορικές εταιρίες, στις οποίες ανέλαβαν τον ρόλο εταίρων και διαχειριστών. Εννέα από τις εταιρίες αυτές δεν έλαβαν επιδοτήσεις. Αντιθέτως, οι υπόλοιπες δέκα επρόκειτο να λάβουν επιδοτήσεις συνολικού ύψους 750 613,79 ευρώ, εκ των οποίων καταβλήθηκαν πράγματι 654 588,34 ευρώ, στα οποία περιλαμβάνονταν 279 272,18 ευρώ προερχόμενα από τον προϋπολογισμό της Ένωσης.
- 16 Μετά την καταβολή των επίμαχων επιδοτήσεων, οι κατηγορούμενοι μεταβίβασαν σε τρίτο πρόσωπο τα μερίδιά τους στις οικείες εταιρίες, εν συνεχεία δε οι εν λόγω εταιρίες έπαυσαν κάθε δραστηριότητα. Κατά τον χρόνο κινήσεως της ποινικής δίωξης κατά των κατηγορουμένων, τα εταιρικά περιουσιακά στοιχεία δεν βρίσκονταν πλέον στις εγκαταστάσεις των ιδίων αυτών εταιριών, οι οποίες διαγράφηκαν αυτεπαγγέλτως από το μητρώο εμπορικών εταιριών.
- 17 Κατά το χρονικό διάστημα καταβολής των επίμαχων επιδοτήσεων, οι οικείες εμπορικές εταιρίες απασχολούσαν συνολικά 107 άτομα με αναπηρία, έναντι των οποίων είχαν εκπληρώσει προσηκόντως τις υποχρεώσεις τους όσον αφορά τους μισθούς και τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισως. Εντούτοις, η εργασία των υπαλλήλων αυτών δεν συνέβαλε στην επίτευξη των στόχων που μνημονεύονταν στις αιτήσεις επιδοτήσεως. Σύμφωνα με έκθεση πραγματογνωμοσύνης, επρόκειτο για πλασματική απασχόληση.
- 18 Οι κατηγορούμενοι ασκούσαν την κεντρική διαχείριση των οικείων εταιριών από την έδρα μίας εξ αυτών στο Košice (Σλοβακία), η διεύθυνση της οποίας ήταν ίδια με εκείνη της μόνιμης κατοικίας των κατηγορουμένων. Σε καθεμία από τις εταιρίες αυτές, οι κατηγορούμενοι είχαν διορίσει έναν μισθωτό σε θέση διευθυντή.
- 19 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το κατηγορητήριο αφορά μόνον τις εταιρίες στις οποίες πράγματι χορηγήθηκε και καταβλήθηκε επιδότηση, συγκεκριμένα δε δέκα εταιρίες συνολικά.
- 20 Η ποινική δίωξη ασκήθηκε κατά των κατηγορουμένων ως εταίρων και διαχειριστών των εταιριών αυτών βάσει του κατηγορητηρίου που συνέταξε το Úrad špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky (Γραφείο ειδικής εισαγγελικής αρχής της Γενικής Εισαγγελίας της Σλοβακικής Δημοκρατίας, στο εξής: γραφείο ειδικής εισαγγελίας). Τα úradý práce, sociálnych vecí a rodiny (γραφεία διευθύνσεως εργασίας, κοινωνικών και οικογενειακών θεμάτων, Σλοβακία), τα οποίοι παρέστησαν ως πολιτική αγωγή στην κύρια δίκη, ζήτησαν κατά τη διάρκεια της ανακρίσεως να τους καταβληθεί από τους κατηγορουμένους αποζημίωση, ύψους ίσου με το ποσό της επιδοτήσεως που είχε πράγματι καταβληθεί.
- 21 Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας του Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανωτάτου Δικαστηρίου της Σλοβακικής Δημοκρατίας), το άρθρο 46 του κώδικα ποινικής δικονομίας δεν του παρέχει τη δυνατότητα, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, να αποφανθεί επί του δικαιώματος αποζημιώσεως φορέων του Δημοσίου. Συγκεκριμένα, στις 29 Νοεμβρίου 2017, το ποινικό τμήμα του Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανωτάτου Δικαστηρίου της Σλοβακικής Δημοκρατίας) εξέδωσε γνωμοδότηση με την οποία αποφάνθηκε ότι: «[ο]ι απαιτήσεις του Δημοσίου κατ' εφαρμογήν των διατάξεων για τα διάφορα είδη φόρων, ως προς τις οποίες αποφασίζει καταρχάς η αρμόδια διοικητική αρχή σύμφωνα με τις διαδικασίες του φορολογικού κώδικα [...] περιλαμβανομένων εκείνων που απορρέουν από καταχρηστικώς υποβαλλόμενη αίτηση επιστροφής του φόρου προστιθέμενης αξίας ή του ειδικού φόρου καταναλώσεως που κατέβαλε ο υποκείμενος στον φόρο, είναι διοικητικής φύσεως, οι δε σχετικές αποφάσεις υπόκεινται στον έλεγχο των διοικητικών

δικαστηρίων[·] οι φόροι αυτοί δεν παρέχουν τη δυνατότητα να αξιωθεί η καταβολή αποζημίωσης στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας σύμφωνα με το άρθρο 46, παράγραφος 3, του κώδικα ποινικής δικονομίας [...]. Επομένως, αποκλείεται η αλληλεπικάλυψη, δηλαδή η σύγκρουση αρμοδιοτήτων μεταξύ των διαφόρων οργάνων (διοικητικών και δικαιοδοτικών), ή το ενδεχόμενο εκδόσεως δύο διαφορετικών αποφάσεων επί του ίδιου δικαιώματος». Το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) διευκρίνισε επίσης ότι το σκεπτικό αυτό ισχύει *mutatis mutandis* «για κάθε άλλη απαίτηση η οποία δεν συνιστά, λαμβανομένης υπόψη της ουσιαστικής της βάσεως (ήτοι της εφαρμοστέας εν προκειμένω νομικής διατάξεως), δικαίωμα αποκαταστάσεως της ζημίας ή ικανοποιήσεως της ηθικής βλάβης».

22. Εν συνεχεία, το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) εφάρμοσε τη νομολογία αυτή στην περίπτωση ποινικών διαδικασιών που αφορούσαν αδικήματα προσβολής των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης και απάτης ως προς τις επιδοτήσεις. Επομένως, το αιτούν δικαστήριο υποθέτει ότι θα την εφαρμόσει και σε περίπτωση αιτήσεως αναιρέσεως της αποφάσεώς του στην υπόθεση της κύριας δίκης.
23. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η εφαρμογή της νομολογίας αυτής στην υπόθεση της κύριας δίκης θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα να αποκλειστεί η δυνατότητα του Δημοσίου να αξιώσει την αποκατάσταση των ζημιών που προκάλεσαν οι απάτες αυτές. Συγκεκριμένα, η διοικητική διαδικασία, η οποία μνημονεύεται στη νομολογία του Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατου Δικαστηρίου της Σλοβακικής Δημοκρατίας), μπορεί να κινηθεί μόνον κατά του δικαιούχου της επίμαχης επιδοτήσεως. Η υπόθεση της κύριας δίκης, όμως, αφορά εμπορικές εταιρίες οι οποίες δεν κατέχουν πλέον κανένα στοιχείο ενεργητικού και οι οποίες μάλιστα διαγράφηκαν από το μητρώο εταιριών. Επομένως, μια τέτοια διαδικασία δεν θα μπορούσε να καταστήσει δυνατή την ανάκτηση των αχρεωστήτως καταβληθεισών επιδοτήσεων. Αντιθέτως, η άσκηση αγωγής αποζημίωσης στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά φυσικών προσώπων, εν προκειμένω των εταίρων και διαχειριστών των εμπορικών αυτών εταιριών, μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την καταβολή των αποζημιώσεων που διεκδικεί το Δημόσιο.
24. Πέραν του ζητήματος αυτού, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν οι ενισχύσεις ήσσονος σημασίας που χορηγήθηκαν υπό μορφή εισφορών πρέπει να υπολογισθούν ατομικά για κάθε εταιρία ή συνολικά, λόγω της κεντρικής διαχειρίσεώς τους. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, εν προκειμένω, πρέπει να χαρακτηριστεί ως ζημία το σύνολο του ποσού της αχρεωστήτως εισπραχθείσας επιδοτήσεως ή αν πρέπει να αφαιρεθούν από αυτό τα έξοδα στα οποία οι κατηγορούμενοι υποβλήθηκαν μεν απολύτως νόμιμα, πλην όμως με αποκλειστικό σκοπό την απόκρυψη της απάτης, την καθυστέρηση της αποκαλύψεώς της και, επομένως, τη λήψη του συνόλου του χορηγούμενου ποσού.
25. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Špecializovaný trestný súd (ειδικό ποινικό δικαστήριο, Σλοβακία), εκτιμώντας ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης είναι αναγκαία στην υπόθεση της κύριας δίκης, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Έχει εφαρμογή η οδηγία 2012/29 [...], όσον αφορά δικαιώματα (όπως αυτό της ενεργού συμμετοχής του ζημιωθέντος στην ποινική διαδικασία και το δικαίωμα αποκαταστάσεως της ζημίας στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής) τα οποία, ως εκ της φύσεώς τους, δεν παρέχονται αποκλειστικά στα φυσικά πρόσωπα, ως όντα με αντιληπτική ικανότητα, [αλλά] και στα νομικά πρόσωπα και το Δημόσιο, ειδικότερα δε στις εθνικές αρχές, στις οποίες οι διατάξεις του εθνικού δικαίου αναγνωρίζουν την ιδιότητα του ζημιωθέντος στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας;
- 2) Έχουν τα άρθρα 17 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων [...], το άρθρο 325 [ΣΛΕΕ] και το άρθρο 38, παράγραφος 1, στοιχείο η', του κανονισμού [...] 1260/1999 [...], σε συνδυασμό με τον κανονισμό [...] 1681/94 [...], την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε ρύθμιση και νομολογία βάσει των οποίων, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, το Δημόσιο δεν νομιμοποιείται να ζητήσει

την αποκατάσταση της ζημίας την οποία υπέστη λόγω δολίων ενεργειών του κατηγορουμένου, με συνέπεια την υπεξαίρεση κονδυλίων από τον προϋπολογισμό της Ένωσης [...], και δεν δύναται, βάσει του άρθρου 256, παράγραφος 3, του κώδικα ποινικής δικονομίας, να προσβάλει τη διάταξη με την οποία το δικαστήριο αποφασίζει να μην επιτρέψει τη συμμετοχή του Δημοσίου ή της αρμόδιας εθνικής αρχής στην κύρια επ' ακροατηρίου συζήτηση για να ζητήσει, υπό την ιδιότητα του ζημιωθέντος, την αποκατάσταση της ζημίας, ενώ δεν υφίσταται άλλο μέσο για να προβάλει τη σχετική αξίωση αποζημίωσης έναντι του κατηγορουμένου, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η διασφάλιση του δικαιώματός του προς αποκατάσταση της ζημίας επί της περιουσίας και των περιουσιακών στοιχείων του κατηγορουμένου κατά την έννοια του άρθρου 50 του κώδικα ποινικής δικονομίας και, de facto, η ικανοποίηση της σχετικής αξιώσεως;

- 3) Δύναται ο όρος “ίδια επιχείρηση” κατά το άρθρο 2 του κανονισμού [...] 994/98 [...], σε συνδυασμό με το άρθρο 2, παράγραφος 2, του κανονισμού [...]69/2001 [...], να ερμηνευθεί κατά τρόπο μόνον τυπικό, υπό την έννοια ότι απαιτείται και αρκεί να διαπιστωθεί εάν οι ενδιαφερόμενες εταιρείες διαθέτουν χωριστή νομική προσωπικότητα με βάση την εθνική νομοθεσία, και, ως εκ τούτου, δύναται να χορηγηθεί σε καθεμία από αυτές κρατική ενίσχυση ποσού έως και 100 000 ευρώ, ή, αντιθέτως, το αποφασιστικό κριτήριο είναι οι πραγματικοί όροι λειτουργίας και διαχείρισης των εν λόγω εταιριών που ανήκουν στα ίδια πρόσωπα και μέσω των οποίων αλληλοσυνδέονται ως σύστημα θυγατρικών υπό τη διαχείριση της μητρικής επιχείρησης, μολοντί έκαστη εξ αυτών διαθέτει χωριστή νομική προσωπικότητα βάσει του εθνικού δικαίου, με αποτέλεσμα να πρέπει να κρίνονται ως συνιστώσες την “ίδια επιχείρηση” και, ως ενιαίο σύνολο, να μπορούν να λάβουν μία μόνον κρατική ενίσχυση ποσού έως και 100 000 ευρώ;
- 4) Έχει ο όρος “ζημία”, για τους σκοπούς της [Συμβάσεως ΠΟΣ ή της οδηγίας 2017/1371] την έννοια ότι αναφέρεται αποκλειστικώς στο τμήμα των κονδυλίων που καταβλήθηκε αχρεωστήτως και συνδέεται άμεσα με τις δόλιες ενέργειες ή συμπεριλαμβάνει επίσης τα έξοδα που πράγματι προέκυψαν και τεκμηριώνονται με ακρίβεια, καθώς και τη χρήση της συνεισφοράς, εφόσον προκύπτει από τα αποδεικτικά στοιχεία ότι οι εν λόγω δαπάνες ήταν αναγκαίες για την απόκρυψη των δολίων ενεργειών, την καθυστέρηση της αποκάλυψης των δολίων ενεργειών και τη λήψη του συνολικού ποσού της χορηγηθείσας κρατικής ενίσχυσης;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του παραδεκτού του τρίτου και του τετάρτου ερωτήματος

- 26 Καταρχάς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η διαδικασία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ αποτελεί μηχανισμό συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, μέσω του οποίου το πρώτο παρέχει στα δεύτερα τα στοιχεία ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης που τους είναι αναγκαία για την επίλυση των διαφορών επί των οποίων καλούνται να αποφανθούν (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2012, Pringle, C-370/12, EU:C:2012:756, σκέψη 83 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 27 Στο πλαίσιο της κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, απόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της μέλλουσας να εκδοθεί δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του αποφάσεως όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Συνεπώς, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται καταρχήν να απαντήσει [απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, ΑΥ (Ένταλμα συλλήψεως – Μάρτυρας), C-268/17, EU:C:2018:602, σκέψη 24 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

- 28 Επομένως, τα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ερωτήματα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο, εντός του πραγματικού και νομοθετικού πλαισίου το οποίο αυτό προσδιορίζει με δική του ευθύνη και του οποίου την ακρίβεια δεν οφείλει να ελέγξει το Δικαστήριο, θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή. Το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει αίτηση εθνικού δικαστηρίου για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν έχει στη διάθεσή του τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που του είναι αναγκαία για να δώσει χρήσιμη απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα [απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, ΑΥ (Ενταλμα συλλήψεως – Μάρτυρας), C-268/17, EU:C:2018:602, σκέψη 25 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].
- 29 Ως εκ τούτου, δεδομένου ότι η απόφαση περί παραπομπής αποτελεί τη βάση της ενώπιον του Δικαστηρίου προδικαστικής διαδικασίας, είναι απαραίτητο το αιτούν δικαστήριο να εκθέτει επακριβώς το πραγματικό και νομοθετικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η διαφορά της κύριας δίκης και να παρέχει στοιχειώδεις διευκρινίσεις όσον αφορά τους λόγους για τους οποίους επέλεξε τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης των οποίων ζητεί την ερμηνεία, καθώς και για τη σχέση που, κατά το εν λόγω δικαστήριο, υφίσταται μεταξύ των διατάξεων αυτών και της εφαρμοστέας επί της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί εθνικής ρυθμίσεως (πρβλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 26ης Ιανουαρίου 1993, Telemarsicabruzzo κ.λπ., C-320/90 έως C-322/90, EU:C:1993:26, σκέψη 6, και της 9ης Μαρτίου 2017, Milkova, C-406/15, EU:C:2017:198, σκέψη 73).
- 30 Οι σωρευτικές απαιτήσεις αυτές, οι οποίες αφορούν το περιεχόμενο αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, ορίζονται ρητώς στο άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου και επαναλαμβάνονται στις συστάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα εθνικά δικαστήρια, σχετικά με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων (ΕΕ 2018, C 257, σ. 1). Στο σημείο 15, τρίτη περίπτωση, των συστάσεων αυτών επισημαίνεται ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως πρέπει περιλαμβάνει «έκθεση, αφενός, των λόγων που οδήγησαν το αιτούν δικαστήριο να αμφιβάλλει για την ερμηνεία ή το κύρος ορισμένων διατάξεων του δικαίου της Ένωσης και, αφετέρου, της κατά τη γνώμη του εν λόγω δικαστηρίου σχέσεως μεταξύ των διατάξεων αυτών και της εφαρμοστέας στη διαφορά της κύριας δίκης εθνικής νομοθεσίας».
- 31 Το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει το παραδεκτό του τρίτου και του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος με γνώμονα τις αρχές αυτές.

Επί του τρίτου ερωτήματος

- 32 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί η ερμηνεία της έννοιας της «ίδιας επιχειρήσεως» κατά το άρθρο 2 του κανονισμού 994/98, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, παράγραφος 2, του κανονισμού 69/2001, προκειμένου να εκτιμηθεί η ύπαρξη, στη διαφορά της κύριας δίκης, ενδεχόμενης καταστρατηγήσεως του εφαρμοστέου στις κρατικές ενισχύσεις δικαίου.
- 33 Η Σλοβακική Κυβέρνηση φρονεί ότι το τρίτο ερώτημα είναι απαράδεκτο, καθόσον προδήλως δεν έχει σχέση με το αντικείμενο της κύριας δίκης. Το γραφείο ειδικής εισαγγελίας υποστηρίζει ότι το ερώτημα αυτό είναι απαράδεκτο για τον λόγο ότι είναι υποθετικό και αβάσιμο.
- 34 Εν προκειμένω, η διαφορά της κύριας δίκης αφορά τη δυνατότητα του αιτούντος δικαστηρίου να αποφανθεί επί πιθανής ποινικής ευθύνης κατηγορουμένων για αξιόποινες πράξεις και, ενδεχομένως, επί της υποχρεώσεως των προσώπων αυτών να αποκαταστήσουν τη ζημία που προκλήθηκε στο Δημόσιο σε περίπτωση που διαπιστωθεί η ευθύνη τους.

- 35 Εντούτοις, με την απόφαση περί παραπομπής δεν διευκρινίζονται οι λόγοι για τους οποίους το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η ερμηνεία της έννοιας της «ίδιας επιχειρήσεως», κατά το άρθρο 2 του κανονισμού 994/98, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 παράγραφος 2, του κανονισμού 69/2001, είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιόν του.
- 36 Κατά συνέπεια, το τρίτο προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

- 37 Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν η έννοια της «ζημίας», κατά τη Σύμβαση ΠΟΣ και την οδηγία 2017/1371, πρέπει να περιλαμβάνει δαπάνες πραγματοποιηθείσες και προσηκόντως δικαιολογημένες, καθώς και τη χρήση της χρηματοδοτικής συνδρομής, εφόσον αποδεικνύεται ότι οι δαπάνες αυτές ήταν αναγκαίες για την απόκρυψη της δόλιας συμπεριφοράς, την καθυστέρηση της αποκαλύψεως της απάτης και τη λήψη του συνόλου της επίμαχης κρατικής ενισχύσεως.
- 38 Η Σλοβακική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το ερώτημα αυτό είναι απαράδεκτο, δεδομένου ότι η απόφαση περί παραπομπής δεν περιέχει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που θα παρείχαν στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να δώσει χρήσιμη απάντηση στο ερώτημα αυτό.
- 39 Χωρίς να προβάλουν ρητώς ένσταση απαραδέκτου, τόσο το γραφείο ειδικής εισαγγελίας όσο και η Επιτροπή επισημαίνουν ότι η απόφαση περί παραπομπής δεν μνημονεύει καμία συγκεκριμένη διάταξη της Συμβάσεως ΠΟΣ ή της οδηγίας 2017/1371.
- 40 Συναφώς, επισημαίνεται ότι στην απόφαση περί παραπομπής δεν διευκρινίζεται ποιες είναι οι εφαρμοστέες στη διαφορά της κύριας δίκης εθνικές διατάξεις ούτε παρέχονται ενδείξεις σχετικά με τους λόγους επιλογής των κανόνων του δικαίου της Ένωσης των οποίων ζητεί την ερμηνεία το αιτούν δικαστήριο ή με τον λόγο για τον οποίο η απάντηση στο τέταρτο ερώτημα θα μπορούσε να επηρεάσει την επίλυση της διαφοράς αυτής.
- 41 Επομένως, ζητώντας, κατ' ουσίαν, από το Δικαστήριο να ορίσει την έννοια της «ζημίας» με γνώμονα τη Σύμβαση ΠΟΣ, η οποία δεν μνημονεύει τον όρο αυτό, ή με γνώμονα την οδηγία 2017/1371, η οποία δεν έχει εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης, καθόσον είναι μεταγενέστερη των επίμαχων πραγματικών περιστατικών, χωρίς ωστόσο να παραπέμψει σε οποιαδήποτε εθνική διάταξη ή να παράσχει ενδείξεις ως προς τον τρόπο με τον οποίο προτίθεται να χρησιμοποιήσει την απάντηση αυτή, το αιτούν δικαστήριο δεν γνωστοποίησε στο Δικαστήριο τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που θα του παρείχαν τη δυνατότητα να δώσει χρήσιμη απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα.
- 42 Συνεπώς, το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο.

Επί της ουσίας

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 43 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2012/29 έχει την έννοια ότι τυγχάνει εφαρμογής και στην περίπτωση των νομικών προσώπων και του Δημοσίου, κατά το μέτρο που το εθνικό δίκαιο τους προσδίδει την ιδιότητα του «ζημιωθέντος» στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας.
- 44 Συναφώς, επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2012/29, η οδηγία αυτή αποσκοπεί στην παροχή ορισμένων εγγυήσεων υπέρ των θυμάτων εγκληματικών πράξεων. Το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας ορίζει ως «θύμα», κατά την έννοια του εν λόγω άρθρου 1, κάθε

φυσικό πρόσωπο το οποίο έχει υποστεί ζημία, περιλαμβανομένης της σωματικής, ψυχικής ή συναισθηματικής βλάβης και της περιουσιακής ζημίας, προκληθείσα απευθείας από αξιόποινη πράξη, καθώς και τα μέλη της οικογένειας προσώπου του οποίου ο θάνατος προκλήθηκε απευθείας από αξιόποινη πράξη που έχουν υποστεί ζημία λόγω του θανάτου του προσώπου αυτού.

- 45 Είναι προφανές ότι το γράμμα της διατάξεως αυτής δεν επιτρέπει την υπαγωγή των νομικών προσώπων στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας.
- 46 Επομένως, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2012/29 έχει την έννοια ότι η οδηγία αυτή δεν τυγχάνει εφαρμογής στην περίπτωση των νομικών προσώπων ή στην περίπτωση του Δημοσίου, ακόμη και αν το εθνικό δίκαιο τους προσδίδει την ιδιότητα του ζημιωθέντος στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας.

Επί του δευτέρου ερωτήματος:

- 47 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 325 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε διατάξεις εθνικού δικαίου βάσει των οποίων, σύμφωνα με την ερμηνεία τους από την εθνική νομολογία, το Δημόσιο δεν μπορεί, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, να αξιώσει την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη λόγω δόλιας συμπεριφοράς του κατηγορουμένου η οποία έχει ως αποτέλεσμα την υπεξαίρεση πόρων προερχομένων από τον προϋπολογισμό της Ένωσης και δεν διαθέτει, στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, κανένα άλλο ένδικο βοήθημα το οποίο να του παρέχει τη δυνατότητα να προβάλει αξίωση κατά του κατηγορουμένου.
- 48 Υπενθυμίζεται καταρχάς ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ υποχρεώνει τα κράτη μέλη να καταπολεμούν, με αποτρεπτικά και αποτελεσματικά μέτρα, τις παράνομες δραστηριότητες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης και, ειδικότερα, τα υποχρεώνει να λαμβάνουν, για την καταπολέμηση της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, μέτρα ίδια με εκείνα που λαμβάνουν για την καταπολέμηση της απάτης κατά των δικών τους οικονομικών συμφερόντων (απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 26 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 49 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν ασφαλώς ελευθερία επιλογής όσον αφορά τις επιβλητέες κυρώσεις, οι οποίες μπορούν να λαμβάνουν τη μορφή διοικητικών ή ποινικών κυρώσεων ή συνδυασμού των δύο, διευκρινίζοντας παράλληλα ότι, σε σοβαρές περιπτώσεις απάτης, ενδέχεται ωστόσο να είναι αναγκαίες οι ποινικές κυρώσεις (πρβλ. απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ., C-105/14, EU:C:2015:555, σκέψη 39).
- 50 Επομένως, τα κράτη μέλη υπέχουν συγκεκριμένη και ανεπιφύλακτη υποχρέωση προς επίτευξη αποτελέσματος, ως προς την εφαρμογή του κανόνα που θεσπίζεται με το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ. Ως εκ τούτου, οι διατάξεις αυτές, βάσει της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, έχουν ως αποτέλεσμα, στις σχέσεις τους με το εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών, να καθιστούν αυτοδικαίως ανεφάρμοστη, απλώς και μόνο με τη θέση τους σε ισχύ, κάθε αντίθετη υφιστάμενη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας (πρβλ. απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ., C-105/14, EU:C:2015:555, σκέψεις 51 και 52).
- 51 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, ειδικότερα, αν είναι συμβατοί με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 325 ΣΛΕΕ εθνικοί κανόνες ποινικής δικονομίας οι οποίοι, όπως έχουν ερμηνευθεί από την εθνική νομολογία, δεν επιτρέπουν, σε υπόθεση όπως αυτή της κύριας δίκης, να αναγνωρισθεί στο Δημόσιο δικαίωμα αποζημίωσης υπό την ιδιότητα του ζημιωθέντος στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας.

- 52 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, ωστόσο, ότι το Δημόσιο θα μπορούσε να ανακτήσει τα αχρεωστήτως καταβληθέντα κονδύλια κινώντας διοικητική διαδικασία λόγω παραβάσεως των δημοσιονομικών κανόνων κατά την έννοια του άρθρου 31 του νόμου 523/2004 περί δημοσιονομικών κανόνων της δημοσίας διοικήσεως. Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι, σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, η χορήγηση ή η χρήση δημοσίων πόρων για σκοπούς άλλους από αυτούς που έχουν καθοριστεί για τα κονδύλια αυτά συνιστά παράβαση των δημοσιονομικών κανόνων. Εντούτοις, πάντοτε κατά το αιτούν δικαστήριο, μέσω της διοικητικής διαδικασίας είναι δυνατό να προβληθεί αξίωση επιστροφής της αχρεωστήτως καταβληθείσας χρηματοδοτικής συνεισφοράς μόνον έναντι του τυπικού δικαιούχου της επιδοτήσεως, ήτοι, εν προκειμένω, έναντι νομικών προσώπων.
- 53 Με τις γραπτές παρατηρήσεις της, η Σλοβακική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, δυνάμει του εθνικού δικαίου, το Δημόσιο έχει επίσης τη δυνατότητα να ασκήσει αγωγή ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων, βάσει της οποίας μπορεί όχι μόνο να στοιχειοθετήσει την αστική ευθύνη του νομικού προσώπου που είναι αποδέκτης των αχρεωστήτως εισπραχθεισών συνεισφορών, αλλά και να επιτύχει, κατόπιν ποινικής καταδίκης, την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη από το καταδικασθέν φυσικό πρόσωπο.
- 54 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, τα κράτη μέλη, προκειμένου να καταπολεμήσουν τις παράνομες δραστηριότητες που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα αποτρεπτικά, αποτελεσματικά και ισοδύναμα εκείνων που λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο για την καταπολέμηση της απάτης κατά των συμφερόντων του οικείου κράτους μέλους.
- 55 Όπως υπογράμμισε η Επιτροπή, τα κράτη μέλη υποχρεούνται, μεταξύ άλλων, να λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα για την ανάκτηση των ποσών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως στον δικαιούχο επιδοτήσεως χρηματοδοτούμενης εν μέρει από τον προϋπολογισμό της Ένωσης. Αντιθέτως, το άρθρο 325 ΣΛΕΕ δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη κανέναν περιορισμό, πέραν εκείνου που αφορά την αποτελεσματικότητα των μέτρων, ως προς τη διαδικασία μέσω της οποίας πρέπει να καθίσταται δυνατή η επίτευξη ενός τέτοιου αποτελέσματος, οπότε τα κράτη μέλη διαθέτουν συναφώς ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως της αρχής της ισοδυναμίας.
- 56 Συναφώς, επισημαίνεται ευθύς εξαρχής ότι η συνύπαρξη διαφορετικών ενδίκων βοηθημάτων, με τα οποία επιδιώκονται διαφορετικοί και ιδιαίτεροι σκοποί, του διοικητικού, του αστικού ή του ποινικού δικαίου αντιστοίχως, δεν δύναται, αυτή καθαυτήν, να πλήξει την αποτελεσματικότητα της καταπολεμήσεως της απάτης που θίγει τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, εφόσον η εθνική νομοθεσία, στο σύνολό της, καθιστά δυνατή την ανάκτηση των αχρεωστήτως καταβληθεισών συνεισφορών εκ του προϋπολογισμού της Ένωσης.
- 57 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ειδικότερα ως προς την τήρηση της κατά το άρθρο 325 ΣΛΕΕ υποχρεώσεως αποτελεσματικότητας, στην περίπτωση κατά την οποία δεν αναγνωρίζεται στο Δημόσιο δικαίωμα αποζημιώσεως, υπό την ιδιότητα του ζημιωθέντος, στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, η δε διοικητική διαδικασία καθιστά δυνατή την ανάκτηση αχρεωστήτως καταβληθείσας χρηματικής συνεισφοράς μόνον έναντι του νομικού προσώπου που είναι δικαιούχος της.
- 58 Συναφώς, πρέπει, αφενός, να επισημανθεί ότι, όπως προκύπτει από τη σκέψη 56 της παρούσας αποφάσεως, η μη αναγνώριση δικαιώματος αποζημιώσεως του Δημοσίου ως ζημιωθέντος στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας δεν αντιβαίνει αυτή καθαυτήν στις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 325 ΣΛΕΕ.
- 59 Μολονότι, πράγματι, οι ποινικές κυρώσεις ενδέχεται να είναι απαραίτητες για να μπορούν τα κράτη να καταπολεμήσουν κατά τρόπο αποτελεσματικό και αποτρεπτικό ορισμένες σοβαρές περιπτώσεις απάτης (αποφάσεις της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ., C-105/14, EU:C:2015:555, σκέψη 39, και της

5ης Δεκεμβρίου 2017, M.A.S. και M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, σκέψη 34), τέτοιες κυρώσεις απαιτούνται για τη διασφάλιση του αποτρεπτικού χαρακτήρα του εθνικού δικαίου και δεν έχουν ως σκοπό να συμβάλουν στην αναζήτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων.

- 60 Αφετέρου, από τη σκέψη 56 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι η ύπαρξη, στην έννομη τάξη του οικείου κράτους μέλους, αποτελεσματικού μέσου αποκαταστάσεως της προσβολής των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, ανεξαρτήτως αν τούτο είναι διαθέσιμο στο πλαίσιο ποινικής, διοικητικής ή πολιτικής διαδικασίας, αρκεί για την εκπλήρωση της υποχρεώσεως αποτελεσματικότητας την οποία επιβάλλει το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, εφόσον το μέσο αυτό παρέχει τη δυνατότητα ανακτήσεως των αχρεωστήτως εισπραχθεισών συνεισφορών, ενώ παράλληλα ποινικές κυρώσεις καθιστούν δυνατή την καταπολέμηση των περιπτώσεων σοβαρής απάτης.
- 61 Τούτο συμβαίνει εν προκειμένω εφόσον διαπιστωθεί, κατόπιν του σχετικού ελέγχου στον οποίο οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, ότι το Δημόσιο έχει, κατά το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο, τη δυνατότητα να κινήσει, αφενός, διοικητική διαδικασία βάσει της οποίας μπορεί να επιτύχει την ανάκτηση των εισφορών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως στο νομικό πρόσωπο που είναι αποδέκτης των εισφορών αυτών και, αφετέρου, αστική δίκη με αντικείμενο όχι μόνον τη στοιχειοθέτηση της αστικής ευθύνης του νομικού προσώπου που είναι αποδέκτης των αχρεωστήτως εισπραχθεισών συνεισφορών, αλλά και, κατόπιν ποινικής καταδίκης, την εκ μέρους του καταδικασθέντος αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη το Δημόσιο.
- 62 Κατά συνέπεια, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 325 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε διατάξεις εθνικού δικαίου βάσει των οποίων, σύμφωνα με την ερμηνεία τους από την εθνική νομολογία, το Δημόσιο δεν μπορεί στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, να αξιώσει την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη λόγω δόλιας συμπεριφοράς του κατηγορουμένου η οποία έχει ως αποτέλεσμα την υπεξαίρεση πόρων προερχομένων από τον προϋπολογισμό της Ένωσης και δεν διαθέτει, στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, κανένα άλλο ένδικο βοήθημα το οποίο να του παρέχει τη δυνατότητα να προβάλει αξίωση κατά του κατηγορουμένου, εφόσον όμως διαπιστωθεί, κατόπιν του σχετικού ελέγχου στον οποίο οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, ότι η εθνική νομοθεσία προβλέπει αποτελεσματικές διαδικασίες ώστε να διασφαλίζεται η ανάκτηση των αχρεωστήτως εισπραχθεισών συνεισφορών που προέρχονταν από τον προϋπολογισμό της Ένωσης.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 63 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόμπυτος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαϊσίου 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου, έχει την έννοια ότι η οδηγία αυτή δεν τυγχάνει εφαρμογής στην περίπτωση των νομικών προσώπων ή στην περίπτωση του Δημοσίου, ακόμη και αν το εθνικό δίκαιο τους προσδίδει την ιδιότητα του ζημιωθέντος στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας.
- 2) Το άρθρο 325 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε διατάξεις εθνικού δικαίου βάσει των οποίων, σύμφωνα με την ερμηνεία τους από την εθνική νομολογία, το Δημόσιο δεν μπορεί, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, να αξιώσει την αποκατάσταση της ζημίας που

υπέστη λόγω δόλιας συμπεριφοράς του κατηγορουμένου η οποία έχει ως αποτέλεσμα την υπεξαίρεση πόρων προερχομένων από τον προϋπολογισμό της Ένωσης και δεν διαθέτει, στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, κανένα άλλο ένδικο βοήθημα το οποίο να του παρέχει τη δυνατότητα να προβάλει αξίωση κατά του κατηγορουμένου, εφόσον όμως διαπιστωθεί, κατόπιν του σχετικού ελέγχου στον οποίο οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, ότι η εθνική νομοθεσία προβλέπει αποτελεσματικές διαδικασίες ώστε να διασφαλίζεται η ανάκτηση των αχρεωστήτως εισπραχθεισών συνεισφορών που προέρχονταν από τον προϋπολογισμό της Ένωσης.

(υπογραφές)